

Nye doktoravhandlingar

Stefan Olsson. 2016. *Gisl: givande och tagande av gisslan som rituell handling i fredsprocesser under vikingatiden*. Doktoravhandling i religionsvetenskap. Universitetet i Bergen.

Omtalt av Britt-Mari Näsström

I den fornnordiska mytologin krigar två gudasläkter mot varandra, men kommer till sist överens om att sluta fred. För att säkra freden utväxlar man gisslan, vilket innebär att de mytomspunna vanerna Njord, Frey och Freyja införlivas i gudarnas krets. Mindre lyckligt gick det för asarnas gisslan, där den vise Mimer dödades och hans huvud skickades tillbaka till Oden. Sistnämnda episod ligger nära det moderna gisslantagandet som ofta kan leda till en tragisk utgång. På medeltiden var gisslanutlämnandet strängt reglerat genom ömsesidiga utfästelser på vilka fredsförhandlingar följde. Stefan Olsson har i sin avhandling behandlat processen noggrant med hjälp av exempel från Norden, England, Skottland, Irland, Frankrike och de baltiska länderna.

Det är ett omfattande verk som här presenteras. Olson har nämligen undersökt det mesta som finns i fråga om medeltida gisslanutväxlingen. Hans frågeställningar utgår från de former under vilka den rituella gisslanutväxlingen ägde rum och funnit att det hade sina fasta rituella former. Som exempel på detta kan de fornnordiska begreppen *gríð* och *fríð* nämnas, det vill säga de rumsliga och temporära tillstånd, som utlöstes vid dessa tillfällen. Förhandlingarna inleddes således med ritualiserade handling, som innebar en temporär vapenvila.

Författaren ägnar ett kapitel åt hur gisslan överlämnas och behandlas under denna period. Detta sker efter vedertagna mönster, som innebär en god behandling som om de vore inbjudna gäster, dock med begränsad frihet. Ofta utgörs gisslan av samhällets toppskikt som personligen får garantera freden under förhandlingarna. Deras existens präglas av

att befinna sig i ett gränsland, både i bokstavlig och i överförd bemärkelse. Gisslan kunde också visa sin goda vilja i form av rena övergångsriter som dop eller konfirmation, som fallet var med den danske kungen Harald Klak och den norske Olof Skötkonung. Även själva utbytet av gisslan skedde vid gränsen mellan de stridande parterna. I de nordiska ländernas mellanhavanden var öarna vid Göta Älvs mynning platser där fredprocessens olika stadier ägde rum.

Avhandlingen karaktäriseras av klagörande sammanställningar i de flesta kapitlen i form av schematiska översikter. En sådan presenteras redan i det första kapitlet i vilken de dynamiska processerna i ett gränsområde före, under och efter en konflikt klarläggs. Här illustreras hur religiösa och juridiska föreställningar hörde samman under vikingatiden och den tidiga medeltiden, då de flesta småriken saknade en stark härs-karmakt. I stället blir rituella funktioner ett medel för fredsunderhandlingar och gisslan en garant för att dessa överenskommelser vidhålls. Utan tvekan ingår de olika delarna av ett gisslanlämnande/utbyte i det som religionshistorien känner igen som en ritual, i synnerhet som denna omgärdas av religiösa symboler vare sig dessa är förkristna eller kristna. Dessa kan innefatta såväl rum som tid. Olsson föredrar dock att välja bort det vaga ordet "rit" och föredrar i stället "rituell handling" som mera hanterbart i samband med de processer som utväxlandet av gisslan innebär.

Gisslan kunde vara utlämnade i flera år, ibland ännu längre. Deras utsatta läge förutsatte att deras rättigheter iaktogs på bästa sätt. Olsson visar att deras situation utgjorde en tydlig parallell till det fornnordiska bruket att ta sig an en *fostre*. Detta innebar att man åtog sig att uppfostra en släktings eller en väns barn under några år, en kontakt som skapade allianser mellan familjer för framtiden. Exempelen från den isländska litteraturen visar inte sällan på en bakgrund av sociala spänningar mellan överordnade och underordnade klasser där *fostre*-institutionen var en garant för att inte konflikter och rena släktfejder skulle utbryta.

Författaren har noggrant gått igenom alla tänkbara etymologier till termen *gísl* och har gått djupt in i det äldre skriftliga materialet. Här skulle man möjligen kunna anmärka på att dessa erbjuder många olika

tolkningar, men Olsson föredrar att presentera dessa för läsaren, vilket visar hans ambition. Även i detta sammanhang rör han sig över stora delar av Nordeuropa och redovisar intressanta resultat, som frågan om att vissa områden skulle ha varit inblandade i gisslanprocessen i högre grad än andra. Likaledes behandlar han personnamn som bär på förekomsten av *gísl* redovisas också med möjliga tolkningar.

I avhandlingen påpekas att kvinnor mera sällan fick träda in i rollen som gisslan. Däremot kunde de genom giftermål vara en garant för freden, något som illustreras med många exempel som drottning Weolhtheow i *Beowulf*, som vid ett tillfälle kallas "fredsväverska". Möjligen kan hennes namn tyda på ett walesiskt ursprung. I andra fall kan det vara svårt att se de bortgifta kvinnorna som rena gisslan utan snarare en garant eftersom ett äktenskap betraktades som oupplösligt. Författaren bör berömmas för sin beskrivning av kvinnorollerna som mångfacetterade och avhängiga deras sociala och religiösa kontext.

Gisslanöverlämnande var under vikingatiden och den äldre medeltiden ett medel att övervinna maktövertagande i en konfliktsituation, där båda parter var tämligen jämlika. Utan denna möjlighet till överenskommelse skulle konstruktiva fredsunderhandlingar vara omöjliga. Detta utesluter inte att det kunde gå riktigt illa även vid ett korrekt gisslantagande. Olsson ger några deprimerande exempel på hur gisslan stympas, bländas och i vissa fall avrättas.

Ett sådant fall utgör också sveakungen Ragnvald Knaphövde, som på den kungahyllning som kallades "Eriksgata" gjorde ett fatalt misstag. Han tog inte gisslan i Västergötland vilket sannolikt uppfattades som en skymf. Det är en dunkel episod i Sveriges medeltida historia, som författaren likväl lyckas göra till en intressant diskussion som pekar fram mot hans slutsatser om det vikingatida och medeltida gisslantagandet. Framväxandet av en stark kungamakt och övergripande organisationer som lagväsen och enhetlig samhällsstruktur förvandlade fredsunderhandlingarna till statsangelägenheter där inga gisslan behövdes längre.

Man får gå tillbaka till Karl von Amiras studier i skandinavisk rätts historia från 1800-talets senare del för att finna en avhandling som mot-

svarar avhandlingens spännvidd i tid och rum. Olsson har med sin avhandling lyckats åstadkomma en imponerande forskargärning beträffande bruket att utväxla gisslan. Han har praktiskt taget undersökt allt vad som kan förekomma i sammanhanget och sedan analyserat sitt resultat på ett föredömligt sätt. De resultat som han har kommit fram till torde vara grundläggande för kommande forskning i vikingatidens historia och i nordeuropeisk medeltidshistoria. *Gisl – givande och tagande av gisslan som rituell handling i fredsprocesser under vikingatid och tidig medeltid* är en gedigen avhandling både i omfång och kvalitet.